

Iz pedagoške teorije i prakse

UDK: 81'35
Stručni članak

Marica Kurtak

Crtica i spojnica kao pravopisni znakovi

Sažetak

U ovome tekstu riječ je o **crtici** i **spojnici** kao pravopisnim znakovima u pisanom tekstu s pomoću kojih se određuje kako što treba pisati, čitati ili razumjeti te kako treba pisani tekst podijeliti na rečenice ili rečenične dijelove. U dvjema većim cjelinama riječ je o najčešćim pravopisnim pravilima o pisanju crtice i spojnice, i to s primjerima u obliku rečenica ili samo u nekoliko padežnih oblika, a usto i s preporukama za sastavljeno, polusastavljeno i rastavljeno pisanje dvočlanih ili tročlanih jezičnih sastavnica. Uz neka su pravopisna pravila radi usporedbe na primjerima prikazane nedosljednosti i odstupanja od pravopisnih norma hrvatskoga standardnog jezika kakva se danas, nažalost, često pojavljuju u mnogim pisanim tekstovima. U ovome su tekstu pravopisna pravila prikazana prema Hrvatskome pravopisu Željka Jožića i dr. (Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2013) s preporukom Ministarstva znanosti obrazovanja i sporta za uporabu u osnovnim i srednjim školama. Iz Hrvatskoga pravopisa Stjepana Babića i Milana Mogušića (Zagreb, 2010), koji je usklađen sa zaključcima Vijeća za normu hrvatskoga standardnog jezika, u ovome su tekstu (samo radi usporedbe u posebnom dijelu) izdvojeni samo neki oblici pisanja crtice i spojnice koji se razlikuju od pisanja u Institutovu pravopisu.

Ključne riječi: crtica, spojnica, pravopisni znakovi, pravopisna norma, složena, polusložena, sastavnica, bjelina, znak za upućivanje (>) u drukčiji oblik riječi

Pravopisni znakovi

U jezikoslovnoj su znanosti, u Hrvatskome pravopisu, određeni pravopisni znakovi razolikih grafičkih oblika: bjelina (), točka (.), upitnik (?), uskličnik (!), upitnik s uskličnikom (?!), uskličnik s upitnikom (!?), zarez (,), točka sa zarezom (;), dvotočka (:), trotočka (...), nekoliko oblika zagrada (npr. ()), spojnica (-), crtica (–), kosa crta (/), navodnici („ ”), polunavodnici (‘ ’), izostavnik (‘) te ostali znakovi. Od tih su pravopisnih znakova za prikaz u ovome tekstu odabrane samo crtica (–) i spojnica (-), vodoravno pisani znakovi.

CRTICA KAO PRAVOPISNI ZNAK

Crtica (–) je normirani pravopisni znak koji se piše s bjelinom s lijeve i desne strane. Njome se označava stanka koja je dulja od one označene zarezom. Crticom se označava ponešto veći odnos udaljenosti među dvjema sastavnicama riječi nego spojnicom.

Crtica se piše:

1. pri navođenju upravnog govora

Upravni govor, rečenica ili tekst koji je komu izravno upućen, u pisanom se tekstu navodi crticama ili navodnicima prema pravopisnim normama. U sljedećem kraćem tekstu prikazan je navod s pomoću crtica pri pisanju izjavnih, upitnih i uskličnih rečenica.

– Pjevam u zboru. – rekao je Hrvoje.

– Pjevaš li i ti u zboru? – upitao me nedavno Zoran.

– To je pohvalno – rekao je Zoran – možda vam se i ja pridružim.

– Mogu li vam se i ja – upitao je Tomica – uskoro pridružiti?

– Bit će nam drago – odgovorili smo uglas – ako svi zapjevamo.

Budući da su pri označavanju navodnika u pisanju i ostalih pravopisnih znakova – najčešće točke, upitnika i uskličnika – česta odstupanja od pravopisnih norma, sljedeći je kraći tekst uzorak pravila o pisanju navodnika.

Rekao sam nedavno prijatelju: „Pjevam u zboru.”

„Pjevam i ja u zboru”, rekao je jedan moj znanac.

„Pjevaš li i ti u zboru?” upitao me danas i moj profesor.

„Ti doista lijepo pjevaš!” potvrdila je i moja prijateljica.

„Volim pjevati”, rekao sam profesoru, „osobito sa svojom sestrom.”

„Jesi li”, upitao je profesor, „polaznik glazbene škole?”

„Baš sam zadovoljan”, rekao sam još profesoru, „i svojom darovitošću!”

„Čestitam ti, Hrvoje.” rekao je na kraju moj profesor.

2. pri uspravnom nabranjanju dijelova teksta

Životopis treba sadržavati sljedeće podatke o osobi:

- osobne podatke
- temeljno obrazovanje
- dodatno obrazovanje
- znanje stranih jezika
- informatička znanja i vještine
- današnja zaposlenja i radno iskustvo
- sudjelovanje u projektima
- objavljene stručne i/ili znanstvene radove i knjige.

Umjesto crtice mogu se pri uspravnom nabranjanju pisati i drugi znakovi: redni brojevi, 1., 2., 3., slova s drugim dijelom okrugle zagrade, npr., a), b), c) ili grafički znak u obliku točke (•), ovisno o vrsti teksta. Iza svakoga takvog znaka ili slova potrebna je još i bjelina s desne strane.

Odstupanje od pravopisnih norma – pisanje spojnice umjesto crtice, neoznačavanje bjeline, nepotrebni zarezi i nedostatak točke na kraju uspravnog nabranjanja – prikazano je u sljedećem primjeru:

Bibliografska jedinica koja se objavljuje na internetskim stranicama sadržava sljedeće:

- ime i prezime autora ili suautora,
- naslov knjige i podnaslov,
- naslov internetske stranice,
- datum objavljivanja ili revizije stranice,
- adresa stranice (URL), datum posjeta.

3. između sastavnica dviju riječi od kojih je barem jedna višerječna

Takvim se sastavnicama izriče neodređenost ili približna vrijednost. Umjesto crtice može se pisati prijedlog do te veznik ili, ovisno o vrsti rečenice/teksta.

Vratit ću se za sat – sat i pol, a možda i za sat i pol – dva.

Nadam se da ću dovršiti studij za godinu i pol – dvije.

Pripremajte se za nastup dvadeset do dvadeset pet minuta.

4. između glagolskih sastavnica

Glagolske sastavnice mogu se povezivati crticom te veznikom ili:

Spavaš – ne spavaš? Želio – ne želio moraš rano ustati.

Došao ili ne došao, mi moramo oputovati htjeli ili ne htjeli.

5. pri povezivanju frazema koji imaju samo dvije sastavnice

U mladosti je živio prema pravilu mladost – ludost, studirao je prema poznatoj izreci rečeno – učinjeno, a u obitelji je bio strpljen – spašen. Upamtio je i jednu djedovu misao: oteto – prokleta.

6. pri označavanju psihološke stanke u rečenici ili tekstu

Crtica je znak u rečenici za ponešto veću stanku pri govorenju ili interpretativnom čitanju radi osobitog isticanja pojedinih riječi ili rečeničnih dijelova, a često i učinka iznenađenja. Takva psihološka stanke ujedno je i jedna od govornih vrednota hrvatskoga jezika.

Onaj tko ne zna i ne zna da zna,
budala je – kloni ga se.

Onaj tko ne zna i zna da ne zna,
dijete je – nauči ga.
Onaj tko zna i ne zna da zna,
spava – probudi ga.
Onaj tko zna i zna da zna,
mudar je – slijedi ga. (Konfucije)

Psihološka stanka označena crticom osobito je učinkovita u pjesničkom tekstu:

Pa mi reče: Miruj! U smrti se – sniva. (A. G. Matoš: *Utjeha kose*)

7. između dijelova rečenice koji sadržavaju dodatno objašnjenje

Crticom se također izražajnije omeđuju uklopljeni dijelovi nego zarezima ili zagradama, što ipak ovisi i o procjeni autora.

Rečenice prema sastavu – izjavne, upitne i usklične – imaju različitu rečeničnu melodiju.

Rečenice prema sastavu (izjavne, upitne i usklične) imaju različitu rečeničnu melodiju.

Rečenice prema sastavu, izjavne, upitne i usklične, imaju različitu rečeničnu melodiju.

8. pri izražavanju raznovrsnih odnosa suprotnosti

a) Na ulazu piše: Radno vrijeme radnim danom: 8 – 19 sati. (vremenski odnos)

b) To je ulomak iz romana *Koraljna vrata*, str. 25. – 30. (prostorni odnos)

c) Štedio je za izlet svakog dana 10 – 20 kuna. (količinski odnos)

d) Bili smo na utakmici *Lokomotiva – Vараždin*. (u sportu sa značenjem protiv)

e) Uspostavljen je promet na autocesti Zagreb – Rijeka. (sa značenjem između)

Odnosi suprotnosti mogu se izraziti i prijedlozima od i do: U školi sam od 8 do 13 sati.

Nepravilno je pisati ovako: U školi sam od 8 – 13 sati.

Ako je ispred broja napisan prijedlog od, umjesto crtice treba napisati prijedlog do.

Crtica se piše bez bjelina (–) pri bilježenju stranica u bibliografskim podacima (v. Literatura, 4. bibliografska jedinica).

SPOJNICA KAO PRAVOPISNI ZNAK

Spojnica je pravopisni znak koji se piše između dijelova složenice koji su sadržajno blisko povezani. Spojnica je u polusloženici kraća od crtice, a piše se bez bjeline s lijeve i desne strane. Sastavnice spojnice mogu biti iste vrste riječi (spomen-ploča) i različite vrste riječi (mjesec-dva) te riječi sličnog značenja – sinonimi (rekla-kazala) i suprotnog značenja – antonimi (lijevo-desno).

Sa spojnicom se pišu:

1. imeničke polusloženice koje označuju jedan pojam

a) Pritom svaka riječ ima svoj naglasak, a sklanja se samo drugi dio polusloženice.

Potrebna nam je barem jedna pànel-ploča. Vi imate već dvije pànel-ploče.

Jedna mèrino-òvca ne daje nam dovoljno mèrino-vune. Zato kupujemo mèrino-vunu.

Tako se pišu pri sklonidbi, npr., i sljedeće polusloženice:

N park-šuma, G park-šume,
N mòl-ljestvica, G mòl-ljestvice
N pop-glàzba, G pop-glàzbe,
N tràpez-hlače, G tràpez-hláčã.

b) Međutim, pokraj nekih je polusloženica u Hrvatskome pravopisu znak za upućivanje (>) na normirano prihvatljiviju jezičnu jedinicu:

N tenis-igralište, G tenis-igrališta > tenisko igralište

N golf-teren, G golf-terena > golfski teren

N kolaž-papir, G kolaž-papira > kolažni papir.

c) Ako polusloženica sadržava koju stranu riječ, u *Hrvatskome pravopisu* također je označeno znakom upućivanja > da stranu riječ treba zamijeniti hrvatskom riječi – svezom pridjeva i imenice (npr. mrežna stranica) ili dviju imenica (npr. ljestvica poretka). Strana riječ piše se kosim slovima (npr. *web, press*). U sljedećim primjerima riječ je o prilagodbi nekih polusloženica hrvatskome standardnom jeziku.

internet-stranica, G internet-stranice > mrežna stranica

web-stranica, G web-stranice > mrežna stranica

šoping-centar, G šoping-centra > trgovački centar

press-konferencija, G press-konferencije > konferencija za novinare

2. pridjevi koji označuju najmanje dva ravnopravna pojma

Svaka sastavnica pridjeva ima svoj naglasak, a sklanja se samo druga, odnosno zadnja sastavnica.

Zaustavili smo se na hrvatsko-slovenskoj granici. (hrvatskoj i slovenskoj)

Potreban mi je hrvatsko-engleski rječnik. (hrvatski i engleski)

Proučavao je Babić-Finka-Mogušev *Hrvatski pravopis*. (Babićev, Finkin i Mogušev)

Bio je to bijelo-plavo-crveni omot knjige. (bijeli, plavi i crveni)

Mnoge takve pridjevne polusloženice mogu se pisati na dva načina, neke sa spojnicom, a neke sastavljeno, o čemu ovisi značenje riječi.

a) prirodoslovno-matematički (prirodoslovni i matematički)

znanstveno-popularni (znanstveni i popularni)

političko-ekonomski (politički i ekonomski)

fizičko-kemijski (fizički i kemijski)

znanstveno-fantastični (znanstveni i fantastični)

štedno-kreditni (štedni i kreditni)

b) političkoekonomski (koji se odnosi na političku ekonomiju)

fizičkokemijski (koji se odnosi na fizičku kemiju)

znanstvenofantastični (prema znanstvena fantastika)

znanstvenoistraživački (prema znanstveno istraživanje)

3. imeničke polusloženice od kojih je prva sastavnica slovo, simbol, kratica ili broj

C-vitamin, A-razred, B-razred, 20-godišnjica, e-pošta, Rh-faktor, C-dur, 5,5-postotni, 10-karatni, x-noge, y-kromosom, r-val ...

4. riječi od dviju sastavnica od kojih svaka ima svoj naglasak

a) **riječi neodređenog ili suprotnog značenja:** lijevo-desno, manje-više, gore-dolje, mjesec-dva, tisuću-dvije, naprijed-nazad, amo-tamo, povuci-potegni, kakav-takav, zemlja-zrak, kad-tad ...

b) **riječi kojima se izražava približna vrijednost – imenica i brojeva riječ ili samo brojeva riječ:** dvoje-troje, dva-tri, dvaput-triput, dvadesetero-tridesetero, sto-dvjesto, knjiga-dvije, riječ-dvije, sat-dva, korak-dva, dan-dva, petorica-šestorica, pedesetak-šezdesetak ...

Među takvim riječima može postojati i odnos ili-ili: lijevo ili desno, dvoje ili troje.

5. usklICI koji se ponavljaju dvaput ili više puta

ku-ku, živ-živ, av-av, kuc-kuc, jao-jao, buć-buć, brrr-brrr, z-z-z, ha-ha-ha, hi-hi-hi, kre-kre-kre ...

6. padežni oblici tvorenica u kojima je pokrata prva sastavnica

a) Pri sklonidbi pokrata padežni se nastavak dodaje osnovnom obliku pokrate:

HNK je zagrebačko kazalište. Na pozornici HNK-a gledali smo balet Labude jezero. U HNK-u nema večeras predstave. Dogovorili smo s HNK-om iduću predstavu za tjedan dana.

Tako se sklanjaju, npr., i sljedeće pokrate:

N UNESCO, G UNESCO-a,
D UNESCO-u, I (s) UNESCO-om
N NATO, G NATO-a,
D NATO-u, I (s) NATO-om.

b) Ako je oblik pokrate ženskog roda, sa završetkom na -A (npr., INA) u kosim padežima završno -A piše se, ali se ne čita:

N INA, G INA-e,
D INA-i, A INA-u, I (s) INA-om
N HINA, G HINA-e,
D HINA-i, A HINA-u, I (s) HINA-om
N UEFA, G UEFA-e,
D UEFA-i, A UEFA-u, I (s) UEFA-om.

c) Ako pokrata pri izgovoru završava glasom i, tada se pri sklonidbi umeće j iza spojnice, tj. ispred obličnih i tvorbenih nastavaka, npr.,

ACI (Adriatic Club Internacional) ili FOI (Fakultet organizacije i informatike):

G ACI-ja, D ACI-ju,
A ACI, I (s) ACI-jem
G FOI-ja, D FOI-ju,
A FOI, I (s) FOI-jem.

7. prvi dio riječi pisan brojem

Poznajemo se već 40-ak godina. Bila je to 35-godišnjica naše mature (ali 35. obljetnica). Dogodilo se to 90-ih godina 20. stoljeća. Što će se u svijetu dogoditi za 300-tinjak godina?

Nepravilno je pisati, npr., ovako: Svakoga 15-og u mjesecu otplaćujem kredit. U takvom slučaju točka je dovoljan znak uz redni broj, pa je pravilno: Svakoga 15. u mjesecu otplaćujem kredit.

8. riječi koje se rastavljaju na kraju retka

Spojnica se piše samo na kraju retka, ne prenosi se, dakle, u novi redak. Ako se riječi koje se pišu sa spojnicom, npr. polusloženice, prenose u novi redak baš na mjestu spojnice, samo se u tom slučaju jedna spojnica piše na kraju retka, a druga na početku idućeg retka.

9. neka hrvatska imena i prezimena

Hrvatska imena i prezimena pišu se onako kako su zapisana u matičnu knjigu rođenih, a takav se oblik upotrebljava i u službenoj komunikaciji. Iako ih treba sklanjati prema pravilima hrvatske sklonidbe – zbog njihovih oblika, gla-

sovnog sastava, pomodnih i drugih razloga – mnoga od njih često danas nisu usklađena s pravopisnim normama, ali su mnogi njihovi oblici ipak oprimjereni u stručnoj literaturi. U ovome je tekstu izdvojeno samo nekoliko temeljnih primjera o sklonidbi dvostrukih hrvatskih ženskih imena i prezimena te dvostrukih hrvatskih muških prezimena, to su sastavnice imena koja se pišu sa spojnicom, sastavljeno ili odvojeno.

a) Pri pisanju hrvatskoga ženskoga imena zapisanog sa spojnicom sklanja se samo druga sastavnica.

N Ana-Marija, G Ana-Marije,
D Ana-Mariji, A Ana-Mariju

Ime takvoga glasovnog sastava zapisano u matičnoj knjizi rođenih bez spojnice ili u obliku dviju odvojenih sastavnica sklanja se prema načinu zapisa.

N Ana Marija, G Ane Marije,
D Ani Mariji, A Anu Mariju
N Anamarija, G Anamarije,
D Anamariji, A Anamariju

b) Dvostruka hrvatska ženska prezimena mogu se također pisati sa spojnicom ili bez spojnice, što ovisi o zapisu prezimena u matičnoj knjizi rođenih, pa se tako upotrebljava i u službenoj komunikaciji. Ako se pišu sa spojnicom, ne sklanja se nijedna sastavnica prezimena, i to kada druga sastavnica pri izgovoru završava suglasnikom (Ivana Brlić-Mažuranić) ili samoglasnicima e, i, o, u (Ruža Pospiš-Baldani).

G Ivane Brlić-Mažuranić, D Ivani Brlić-Mažuranić, A Ivanu Brlić-Mažuranić

G Ruže Pospiš-Baldani, D Ruži Pospiš-Baldani, A Ružu Pospiš-Baldani

Ako druga sastavnica ženskog prezimena završava samoglasnikom a, npr., Dora Lovrić Saraga ili Maja Horvat-Matika (sa spojnicom ili bez spojnice), sklanja se samo druga sastavnica prezimena.

G Dore Lovrić Sarage, D Dori Lovrić Saragi, A Doru Lovrić Saragu

G Maje Horvat-Matike, D Maji Horvat-Matiki, A Maju Horvat-Matiku

c) Pri sklonidbi hrvatskih dvostrukih muških prezimena, npr., Andrija Kačić Miošić ili Marko Lovrić Sedmak, sklanjaju se obje sastavnice prezimena.

G Andrije Kačića Miošića, D Andriji Kačiću Miošiću, A Andriju Kačića Miošića

G Marka Lovrića Sedmaka, D Marku Lovriću Sedmaku, A Marka Lovrića Sedmaka

10. strane riječi, imena i pokrate koje se izvorno pišu sa spojnicom

U sljedećem nizu stranih riječi pišu se kosim slovima samo oblici stranih riječi, a u nekim su primjerima prikazani i oblici genitiva jednine.

halo-efekt, džiju-džicu, spifajer-jakna, rendez-vous, wellness-centar, rock-koncert, hi-fi (G hi-fija), WI-Fi (G WI-Fija), Ice-T (G Ice-T-ja)

Pisanje spojnice prema dvama pravopisima hrvatskoga jezika

Željko Jozić i dr.: Hrvatski pravopis	Babić-Moguš: Hrvatski pravopis
žiroračun	žiro-račun
solopjevanje	solo pjevanje
bas-bariton	bas bariton
Ivanić-Grad	Ivanić Grad
netoiznos	neto-iznos
radiopostaja > radijska postaja	radiopostaja
boks-meč > boksački meč	boks-meč
ton-film > tonski film, zvučni film	ton-film > tonski film
minimoda	mini moda
rok-glazba i rock-glazba	rock-glazba
fotoatelje > fotoateljier	fotoatelje > fotoateljier
gama-čestica	gama-čestica
hidroavion	hidroavion (hidrozrakoplov)
ping-pong	ping-pong
pilot-projekt > pokusni projekt	pilot-projekt > pokusni projekt
karbon-papir	karbon-papir > karbonski papir

Zaključak

U tradicionalnim pravopisima hrvatskoga jezika – od Gajeve *Kratke osnove horvatsko-slavenskog pravopisanja* (Budim, 1830.) do današnjih dana – crtica i spojnica nazivale su se i pisale različito: crta, stanka, pauza, tira (franc. tiret), poveznica, spojna crta, polucrta, spojnik, crta, kraća crta, vezica i sl. U pravopisima o kojima je riječ u ovome tekstu normirani su njihovi nazivi i znakovi: crtica (–) i spojnica (-). Međutim, u mnogim današnjim tekstovima, pa tako i na

području odgoja i obrazovanja, katkad se poistovjećuju crtica i spojnica te se primjećuju nedosljednosti pri sastavljenom, pulusastavljenom i rastavljenom pisanju. Iako se u rukopisnim tekstovima ne može ni očekivati pravilno pisanje takvih grafičkih znakova, ipak današnja računalna tehnologija i *Hrvatski pravopis* omogućuju svakome autoru teksta uvid u pravilno pisanje i razumijevanje značenja pravopisnih znakova u pojedinim sastavnicama riječi, posebno crtice i spojnice.

Literatura

- Babić, Stjepan; Mogaš, Milan. 2010. Hrvatski pravopis. Školska knjiga. Zagreb.
- Bičanić, Ante i dr. 2013. Pregled povijesti, gramatike i pravopisa hrvatskoga jezika. CRO-ATICA. Zagreb.
- Jozić, Željko i dr. 2013. Hrvatski pravopis. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.
- Portada, Tomislav; Stojanov, Tomislav. 2009. O vodoravnim crticama u hrvatskome pravopisu. FILOLOGIJA 52(2009), 91–120.

Abstract

The Dash and the Hyphen as Punctuation Marks

The paper discusses the dash and the hyphen as punctuation marks in the written text, which help determine how to write, read, or understand, and how to split the written text into sentences or sentence parts. Two larger units discuss the most common orthographic rules on how to write dashes and hyphens, giving examples in the form of sentences or case forms only, together with recommendations on how to write two-part and three-part language constituents – as solid, hyphenated (semi-compounds) or open compounds. For comparison purposes, some orthographic rules are accompanied by examples that show inconsistencies and deviations from the standard norm which are, unfortunately, frequently found in many written texts today. In this paper orthographic rules have been shown according to Croatian orthography by Željko Jozić et al. (the Institute for the Croatian Language and Linguistics, Zagreb, 2013) with the recommendation of the Ministry of Science, Education and Sport for use in primary and secondary schools. For the purpose of this text, Croatian orthography by Stjepan Babić and Milan Mogaš (Zagreb, 2010), which is in accordance with the conclusions of the Council for Standard Croatian Language Norm, is used only to refer to certain forms of writing dashes and hyphens that differ from the Institute's orthography.

Keywords: dash, hyphen, punctuation marks, orthographic norm, compound, semi-compound, constituent, space, right angle bracket (>) used to point to a different form of the word